

Підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців є невід'ємною складовою розвитку конкретної бібліотеки. А вибір оптимальних форм і технологій навчання кожна бібліотека повинна зробити виходячи з цілей і завдань, які стоять перед колективом. Спираючись на чітко сформульовані цілі навчання, необхідно зробити вибір найбільш ефективних методів і форм підвищення кваліфікації.

Висновки. Нові професійні функції бібліотечних спеціалістів зумовлюють основні фактори формування оновлених вимог до професії. Для всієї бібліотечної спільноти України є очевидною необхідність не тільки підвищення кваліфікації, але й трансформації бібліотечного світогляду. Персонал бібліотеки ВНЗ є одночасно суб'єктом і об'єктом розвитку інтелектуальної моделі світогляду. Тому вирішальне значення в процесі підвищення кваліфікації є навчання і розвиток професійно свідомих, творчо мислячих спеціалістів, для яких професійні знання стають особистісно значущими й націленими на систематичне якісне навчання та практичну реалізацію.

Отже, особистий професійний досвід, збагачений та поглиблений постійним розвитком, систематичне оновлення фахових знань – запорука удосконалення творчої професійної бібліотечної діяльності та кар'єрного зростання спеціалістів бібліотек вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. *Макеєва І. І. Методологічні підходи до організації внутрішньобібліотечної системи підвищення кваліфікації кадрів бібліотек ВНЗ / І. І. Макеєва // Бібл. вісн. – 2008. – № 5–6. – С. 29–34.*

УДК 021.85:027.7

Бакуменко Л. Г.

Харківський державний університет харчування та торгівлі

ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУ КНИГООБМІНУ У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ

Розглянуто питання формування фондів через впровадження процесів книгообміну в роботу наукової бібліотеки ХДУХТ шляхом створення сектору обмінного фонду та посилення зв'язків з іншими бібліотечними закладами за допомогою книгообміну.

Ключові слова: книгообмін, бібліотечні заклади, міжбібліотечна взаємодія.

Bakumenko L.

STRENGTHENING RELATIONS BETWEEN SCIENTIFIC LIBRARY OF KHARKIV STATE UNIVERSITY OF FOOD TECHNOLOGY AND TRADE AND OTHER LIBRARIES THROUGH BOOK EXCHANGE

This article considers issues of formation of book collections through implementation of book exchange processes in work of Kharkiv State University of Food Technology and Trade Scientific Library. It was realised via creation of book exchange subdivision and strengthening contacts with other library institutions regarding book exchange.

Keywords: book exchange, libraries, interlibrary interaction.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні в умовах нестабільного фінансування і економії коштів кожна бібліотека встановлює партнерські відношення з іншими

бібліотечними закладами щодо питань комплектування власних фондів новими виданнями через книгообмін, актуальність здійснення якого зростає і який є одним із дієвих способів поповнення бібліотечних фондів. Під бібліотечним книгообміном мається на увазі передача творів друку в постійне користування з однієї бібліотеки в іншу. Мета книгообміну – сприяння раціональному використанню бібліотечних ресурсів держави; сприяння формуванню, доукомплектуванню та поліпшенню якісного складу діючих фондів бібліотек країни; участь у міжнародному співробітництві у сфері зміцнення культурних зв'язків з українцями, що проживають за межами держави. Для того, щоб здійснювати книгообмін з іншими установами та організаціями, у науковій бібліотеці Харківського державного університету харчування та торгівлі (ХДУХТ) наприкінці 2013 року при відділі зберігання фондів створено сектор обмінного фонду, який успішно функціонує майже два роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність поставленої теми зумовлена вирішенням протиріч між погіршенням стану матеріально-технічного забезпечення бібліотек та потребами бібліотечних закладів у комплектуванні фондів новими документами з метою якнайповнішого задоволення сучасних потреб користувачів в інформації. Одним із шляхів подолання протиріч є книгообмін. Тема книгообміну в фахових виданнях висвітлюється епізодично. Більшість публікацій присвячено питанням книгообміну в конкретних бібліотеках, зокрема щодо міжнародного книгообміну [1; 2; 3]. Стосовно висвітлення питання законності здійснення книгообміну в бібліотеках, слід відзначити певні нормативно-регламентуючі документи [4; 5]. Саме у цих документах найгрунтовніше висвітлено питання організації процесів книгообміну між бібліотеками. Вивчення опублікованих праць із цієї проблеми свідчить про неповне, фрагментарне висвітлення процесів організації книгообміну та створення у зв'язку з цим обмінних фондів у бібліотеках, зокрема у бібліотеках вищих навчальних закладів. Детальніше це питання розглянуто у публікації Л. Д. Льовшиної та Л. Г. Бакуменко [6].

Мета та завдання статті. Метою статті є узагальнення теоретико-практичних аспектів ефективної організації процесів книгообміну через представлення досвіду роботи сектора обмінного фонду як важливого джерела комплектування та засобу посилення зв'язків наукової бібліотеки ХДУХТ з іншими бібліотечними закладами. Це потребує вирішення таких завдань: визначити пріоритетні особливості процесу книгообміну у бібліотеці; показати важливість цього напрямку роботи бібліотеки у процесі взаємодії з іншими бібліотечними закладами; довести значимість здійснення процесів книгообміну для покращення інформаційного забезпечення студентів, викладачів та співробітників університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено у попередній публікації Л. Д. Льовшиної та Л. Г. Бакуменко [6], 11 квітня 2011 року відбулися Загальні збори Асоціації вищих навчальних закладів і підприємств харчової промисловості УКРІОФОСТ (UkrUFoST) де було прийнято рішення та укладено угоду щодо запровадження обміну виданнями, опублікованими співробітниками університетів-фундаторів Асоціації з метою сприяння формуванню науково-освітнього інформаційного простору на основі розвитку повноцінного книгообміну науково-освітніми виданнями, відновлення таких каналів книгообміну як комплектування бібліотек. Такий обмін видається доцільним організовувати через обмінні фонди бібліотек університетів. Це спонукало керівництво ХДУХТ створити у науковій бібліотеці університету сектор обмінного фонду, через який, згідно із статтею 18 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (32/95-ВР) та «Інструкції про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів» (наказ Міністерства культури України від 23.03.2005 р.) [4; 5] можна здійснювати обмін літературою між університетами на законних підставах. Таким чином, було визначено структурний підрозділ наукової бібліотеки ХДУХТ, який функціонує як елемент цілісної структури, що є технічним виконавцем процесу книгообміну.

Згідно з «Інструкцією про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів» (наказ Міністерства культури України від 23.03.2005 р.) обмінні фонди – це фонди бібліотек, які

використовуються для обміну, перерозподілу, безкоштовної передачі та реалізації документів [4]. Обмінний фонд відокремлений від основного фонду, на баланс бібліотеки не береться та не використовується для обслуговування користувачів.

Для організації та функціонування сектору обмінного фонду було визначено кількість штатних одиниць, на сьогодні у секторі працює 1 бібліотекар, що обіймає посаду завідувача сектором. Важливим також стало визначення місця розташування обмінного фонду у бібліотеці, адже обмінний фонд має бути розташований окремо від основного фонду бібліотеки. Незважаючи на проблему недостатньої кількості книгосховищ, це питання було вирішено позитивно.

Було визначено кількісний та якісний склад документів, необхідних для формування обмінного фонду, ми керувалися «Інструкцією про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів від 23.03.2005 р. №152» [4], згідно з якою обсяг обмінного фонду не повинен перевищувати 1-3% від обсягу єдиного фонду бібліотеки. Сьогодні обмінний фонд нашої бібліотеки налічує 637 примірників, єдиний фонд бібліотеки становить 346724 примірники. Обмінний фонд поповнюється такими документами:

- дублетними, непрофільними і документами, що мало використовуються, вилученими з основного фонду наукової бібліотеки університету, та документами, отриманими з інших бібліотек;

- виданнями самої бібліотеки та університету, документами науковців університету, які надходять з видавничого відділу, призначеними для обміну;

- документами, отриманими внаслідок розформування філій університету;

- документами, отриманими у дарунок від приватних осіб, установ, організацій.

«Обмінний фонд НБ ХДУХТ є універсальним за своїм складом. До нього надходять документи всіх видів, з усіх галузей знань, такі, що не втратили наукового, виробничого, історико-культурного значення та є фізично придатними для подальшого використання.

Основними завданнями обмінного фонду НБ ХДУХТ визначено:

- сприяння раціональному використанню бібліотечних ресурсів;

- сприяння формуванню, доукомплектуванню та поліпшенню якісного складу основного фонду бібліотеки;

- участь у міжнародному співробітництві у сфері книгообміну.

Для вирішення зазначених завдань відповідальний за обмінний фонд здійснює такі функції:

- інформує бібліотеки про документи, що є в обмінному фонді (надсилає листи, веде розділ книгообміну на веб-сторінці НБ ХДУХТ тощо);

- здійснює обмін документами з іншими бібліотеками;

- перерозподіляє документи між бібліотеками;

- переглядає сайти бібліотек стосовно запропонованих ними документів для обміну з метою замовлення та поповнення фондів НБ ХДУХТ;

- здійснює доукомплектування основного фонду бібліотеки;

- взаємодіє у межах державних і регіональних програм розповсюдження документів серед бібліотек» [6, с. 283].

Розповсюдження документів з обмінного фонду здійснюється через обмін документами між бібліотеками та іншими установами і організаціями України, а також безкоштовну передачу документів бібліотекам та іншим науково-освітнім установам. Сектор обмінного фонду наукової бібліотеки працює у тісному співробітництві з іншими структурними підрозділами університету.

«Одним із показників ефективності книгообміну є кількість угод з партнерами. Науковою бібліотекою ХДУХТ було визначено коло партнерів та укладено договори про співпрацю щодо обміну документами насамперед із спорідненими вищими навчальними закладами України: Національним університетом харчових технологій (НУХТ), Донецьким національним університетом економіки та торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського (ДОННУЕТ), Одеською національною академією харчових технологій (ОНАХТ), Київським національним торговельно-

економічним університетом (КНТЕУ), Полтавським університетом економіки і торгівлі (ПУЕТ). Сьогодні коло партнерів бібліотеки стосовно книгообміну зростає. Книгообмін здійснюється на основі замовлень документів, що містяться в обмінному фонді, іншими організаціями та установами. У зв'язку з цим, важливою умовою забезпечення належного формування фондів бібліотек науково-освітніми документами є чітке та оперативне виконання замовлень наших партнерів – ми своєчасно та оперативно готуємо комплекти документів та надсилаємо їх до бібліотек-замовників. Основною проблемою є недоліки при транспортуванні замовлених документів через поштове відділення, комплекти не завжди у строк надходять до бібліотек-замовників, можуть бути втрачені. Але таких випадків небагато, завдяки миттєвій реакції відповідального за обмінний фонд ці проблеми вдається вирішити позитивно.

Таким чином, діє механізм обміну науковими та навчальними виданнями між ВНЗ, який ґрунтується на засадах оперативності та вичерпності. Визначаючим фактором цієї взаємодії є обмін виданнями, зокрема за профілем університету, які мають наукову цінність та відповідають сучасним вимогам фундаментальної науки та освіти. Кожен учасник книгообміну надає добірку видань такого характеру, які допомагають скласти уявлення про освітню і наукову думку конкретного ВНЗ. Це дає змогу і ХДУХТ і його партнерам із книгообміну створити в системі власних інформаційних ресурсів науково-освітній ресурс інших ВНЗ. Це також один із можливих шляхів для розповсюдження інформації про досягнення учених певного ВНЗ.

Крім того, впровадження в роботу наукової бібліотеки ХДУХТ процесів книгообміну є економічно вигідним джерелом комплектування бібліотечного фонду, оскільки обмін документами передбачає формування фондів на безкоштовній основі, що у економічній ситуації, яка склалася сьогодні відіграє важливу роль» [6, с. 284].

Є ще один не менш важливий фактор – можливість постійного оновлення фондів завдяки передачі непрофільних чи дублетних документів тим установам та організаціям, які цього потребують, а також замовлення необхідної літератури згідно з профілем університету.

«Успішне здійснення книгообміну у НБ ХДУХТ потребує подальшого вирішення таких проблем:

- раціональне комплектування обмінного фонду новими та ретро-виданнями, що користуються популярністю на книжковому ринку;
- оперативне надання інформації про непрофільні та дублетні видання, що є в наявності у обмінному фонді, зацікавленим в ній закладам;
- максимальна автоматизація усіх процесів книгообміну, активне використання можливостей Інтернет для пошуку необхідної та надання власної інформації про склад і кількість примірників обмінного фонду з метою сприяння поповнення основних фондів бібліотек новими документами» [6, с. 284–285].

Результати книгообміну значною мірою залежать від людського фактора, а саме: особистих якостей працюючих з обмінним фондом, їх ерудиції, наполегливості, сумлінного ставлення до виконання своїх обов'язків, розуміння суті сучасної політики здійснення книгообміну. Важливий правильний підбір кадрів для виконання завдань, покладених на цей підрозділ, адже це дуже відповідальна ланка роботи, коли завідувач сектором обмінного фонду несе особисту матеріальну відповідальність за ввірені йому цінності, а від якості його роботи залежить також імідж бібліотеки.

Висновки. Аналізуючи процеси книгообміну протягом усього періоду його існування, можна стверджувати, що він є вагомим чинником наукового та культурного міжбібліотечного співробітництва, а також важливим джерелом комплектування бібліотечних фондів. Наукова бібліотека університету відіграє важливу роль у інформаційному забезпеченні навчального та наукового процесів. Багато в чому це залежить від якості формування фондів бібліотеки з метою якнайповнішого задоволення запитів користувачів. Книгообмін має значимість для технологів, механіків, товарознавців, адже обмін науковою інформацією сприятиме покращенню якості підготовки фахівців цих галузей. Впровадження процесів книгообміну в роботу бібліотеки

сприятиме вирішенню проблем комплектування фондів новими виданнями, зміцненню зв'язків університету з іншими навчальними закладами, обміну науковими здобутками вищих навчальних закладів, а також є дієвою рекламою нашого університету, його структурних підрозділів та науковців, працюючих у нашому ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Вакаренко О. Г. Рада з книговидання при Міжнародній асоціації академій наук та її роль у популяризації наукових видань [Електронний ресурс] / О. Г. Вакаренко. – Режим доступу: <http://www1.nas.gov.ua/publications/books/serii/academy/1102010/Documents/2012_6/04_Vakarenko.pdf>. – Назва з екрану.

2. Красій Р. Л. Значення українських періодичних видань для здійснення централізованого міжнародного книгообміну НАН України [Електронний ресурс] / Р. Л. Красій // Наука України у світ. інформ. просторі. – Київ : Академперіодика, 2011. – Вип. 5. – Режим доступу: <<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/31780>>. – Назва з екрану.

3. Чепуренко Я. До історії розвитку керівних принципів обміну офіційними виданнями: міжурядові угоди і конвенції [Електронний ресурс] / Я. Чепуренко. – Режим доступу: <<http://comin.kmi.gov.ua/document/58945/Chepurenko.doc>>. – Назва з екрану.

4. Інструкція про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів від 23.03.2005. № 152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>>. – Назва з екрану.

5. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI (2755-17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1388-17>>. – Назва з екрану.

6. Льовшина Л. Д. Посилення зв'язків наукової бібліотеки Харківського державного університету харчування та торгівлі з іншими бібліотечними закладами шляхом книгообміну / Л. Д. Льовшина, Л. Г. Бакуменко // Прогрес. техніка та технології харч. виробництв ресторан. госп-ва і торгівлі. – 2013. – № 2. – С. 280–286.